

הארץ

הקשר בין לחם, מלח ומלחמה

כהרגלה, לאחר שהחליטה לצלם במאפייה פתחה אורית רף בתחקיר, במקרה זה על משמעות הלחם בחיינו. התוצאות מוצגות עכשיו בתערוכה בתל אביב, האחרונה שלה כישראלית החיה בחו"ל. תחושת השבוע שלה אחרי 11 שנים בניו יורק, שבהן למדה וצילמה והציגה את יצירותיה בתערוכות ובמוזיאונים רבים, דוחפת אותה עכשיו לחזור ארצה, ואולי גם לנסות את כוחה בז'אנר חדש לה - אמנות פוליטית

אביבה לורי

פורסם לראשונה: 03.05.2005

00:00

עודכן ב: 06.05.2005

00:00

אורית רף, הנסיכה שרצתה את הירח, נאלצה, כרוב הנסיכות, להסתפק בהעתק חיזור שלו שהשתקף מתוך דלי. כך מתארת רף, נסיכה ירושלמית, אמנית-צלמת שזוכה בהכרה בינלאומית, את מה שהציגה לפני כמה חודשים בתערוכה קבוצתית במוזיאון פתח תקווה. עבודותיה נבעו מזיכרון ילדות, אגדה שסבה סיפר לה בכל פעם שרצתה את הירח. עכשיו, בתערוכת יחיד המוצגת בו-בזמן בשני מקומות - אחת בגלריה נגא בתל אביב והאחרת בגלריה ג'ולי סול בניו-יורק - מציגה רף עניין חדש-ישן המעסיק אותה שנים רבות: העקבות שאנשים משאירים בתחנות חייהם השונות.

זירת ההתרחשויות בתערוכה היא מאפייה. בהבזקים מצולמים מקפיאה רף, לא את המלאכה עצמה, אלא את שרידיה: שקים, סינרים תלויים, כיכרות לחם בתנור, לכלוך, פירורים וקמח בפינות. בכך היא יוצרת אסתטיקה שלדעתה מעלה לדיון את שאלת האין לעומת היש, איך העקבות שבצילום עוזרות לפענח את מה שהתרחש שם בזמן אחר.

תצלומי המאפייה יופיעו בקרוב בספר שבו, לצד התמונות, ישולב טקסט (באנגלית): מאמר של גדעון עפרת, סיפור של הסופרת לין טילמן שנכתב בהשראת התצלומים של רף, וראיון עם רף שעשתה לורי פירסטנברג, אוצרת הבינאלה של פראג.

תקופה ארוכה התמודדה רף עם השאלה "למה לחם", חיפשה את ההקשר הלשוני בין לחם, מלחמה ומלח, ומצאה שיש בלחם מרכיבים מהבריאה וגם מהמוות; שהתנורים הלוהטים שבהם נאפה הלחם מסמלים את השבוע המנחם, יסוד החיים, ובה בעת את אש הגיהנום והחידלון; שלפרוסת לחם במצור או במלחמה יש ערך עליון ושחלל המאפייה יכול להיות מנוכר וקר כמו חלל טהרה, אבל גם מחמם ואופטימי.

רף, בת 34, נולדה בירושלים. כשהיתה בת ארבע נסעה עם משפחתה לוושינגטון. אביה, איתן רף, יו"ר [בנק לאומי](#), התמנה לציר הכלכלי בשגרירות ישראל. כשהיתה בת תשע חזרה המשפחה לישראל. השנים בארצות הברית הטביעו חותם על הילדה והחזרה לישראל היתה מלווה בגעגועים לאמריקה. בתיכון היא למדה ברנה קאסן, במגמה ריאלית. בצבא היתה פקידת קורס קצינים בשיטת 13. אחרי השחרור וטיול להודו עם חברה, נרשמה ללמוד ביולוגיה באוניברסיטה.

איך מגיעים מביולוגיה לאמנות? "מתחת לאישיותי הריאלית הסתתרה אישיות הומנית ויצירתית", היא אומרת. "הייתי ילדה עם חיים פרטיים. בניתי לי עולם משלי ואהבתי להיות לבד. היו לי חברים דמיוניים, עשיתי דברים, כתבתי סיפורים, הכנתי קלטות, צילמתי את עצמי. אמנות זה משהו שתמיד אהבתי מאוד, הלכתי בתיכון לחוגים לציור ופיסול, ראיתי תערוכות, אבל לא העזתי ללכת עם זה עד הסוף. כשהייתי צריכה להחליט מה ללמוד, הלכתי אחר אהבתי השנייה, ביולוגיה. אולי פחדתי מבחינות הכניסה לבצלאל, ובעצם העתקתי אוטומטית את המסלול של אמא שלי. היא התחילה ללמוד כימיה, כי במשפחה שלה רצו שיהיה לה מקצוע, אבל עזבה את זה ולמדה פיסול וציור ועכשיו היא מעצבת תכשיטים".

אחרי שנה של לימודי ביולוגיה הרגישה רף משותקת והחליטה לחזור אל אהבתה הראשונה. היא נרשמה לבצלאל והתקבלה למגמת צילום. כעבור שנתיים, ב-1994, נשלחה בהמלצת מוריה, במסגרת חילופי סטודנטים, ללמוד חצי שנה בבית הספר היוקרתי בניו יורק School of Visual Arts. חברה (בעלה היום) ינון

גורן, יוצא שייטת, שבדיוק סיים לימודי אדריכלות בטכניון, הצטרף אליה. כשהגיעה העת לחזור הביתה, החליטו רף וגורן להישאר בניו יורק ומאז הם שם (אחיה הצעיר, גדעון, הוא תסריטאי שחי בלוס אנג'לס). גורן הוא אדריכל ראשי בחברה שבבעלות יונתן לייטרסדורף, ומעורב בפרויקטים של בנייה בניו יורק ובישראל. לפני שנתיים נולדה בתם, מיקה.

"המורים שלי לחצו עלי לא לחזור לארץ, המליצו שאשאר בבית הספר ואסיים שם את הלימודים, ובמקביל כבר התחלתי להציג וקיבלתי ביקורות טובות", אומרת רף. "אני חושבת שניו יורק, במידה רבה, היתה גם קצת בריחה. בישראל כולם מכירים את כולם, ואני פחדתי כנראה מהביקורתיות, הרגשתי שזה יכול לשתק אותי. בניו יורק היה לי החופש של הכרך הגדול, יכולתי להתעטף באלמוניות וליצור. שם הפחד מהכישלון הרבה יותר נוח. זה עזר לי מאוד להשתחרר".

תמיד מתגעגעת

רף הסתחררה מהסצינה הניו יורקית ומההיצע הבלתי פוסק של גירויים חזותיים והחליטה להישאר. דמותה השברירית, הביישנות ודיבורה הרך והשקט אולי מסבירים מדוע האלמוניות המגוננת של העיר הגדולה פעלה לטובתה, ואיך בחסותה ניצתה התחלה של הצלחה. התערוכה הראשונה שבה השתתפה היתה קבוצתית, בחלל אלטרנטיבי נחשב בסוהו. אחר כך התגלגלה לידה הזכות להכיר אישית צלמים ואמנים מהחשובים בתחום, שהשפיעו לא במעט על דרכה האמנותית.

בשנת הלימודים האחרונה התקבלה רף לתוכנית לימודים לסטודנטים מצטיינים, העובדים עם צלם מפורסם שחונך אותם ומכין לתערוכת סוף שנה. החונך שלה היה ג'וזף אסטור. "הוא צלם מסחרי מפורסם, מצלם אופנה ודיוקנאות למגזינים הכי יוקרתיים, כמו זה של ה'ניו יורק טיימס', ה'ניו יורקר' ועוד. בסיום הלימודים הוא הזמין אותי לנהל את הסטודיו שלו לצילום. למדתי ממנו המון".

רף עבדה אצל אסטור לפרנסתה והמשיכה לצלם ולחקור את האובייקטים שלה, כשברקע התחושה שבתוך חצי שנה הם חוזרים לישראל. החצי-שנה התארכה לאחת-עשרה שנים שעומדות להסתיים בעוד חודשיים. ביוני יחזרו רף ומשפחתה לישראל, והיא כבר מתכוננת להתגעגע. "אני תמיד מתגעגעת לאיפה שאני לא נמצאת", היא אומרת. "כשהייתי ילדה וגרנו בווינגטון התגעגעת לארץ, וכשהייתי בארץ הרגשתי משיכה לשם, וחוזר חלילה".

אחרי התואר הראשון התקבלה רף לתוכנית היוקרתית של מוזיאון ויטני בניו יורק, המעניקה מלגה לשנת לימודים אחת ל-20 סטודנטים מצטיינים מארצות שונות, מתחומים שונים כפיסול, ציור, קולנוע, מחול, יוצרים, אוצרים ומבקרים. "זה היה מרתק, נתן לי הכשרה תיאורטית מעשירה, מפגש עם אמנים מכל העולם", היא אומרת. "הדגש הוא על האינטראקציה, מתקיימים שם סמינרים, קוראים טקסטים, שומעים הרצאות ויוצרים. זה פתח לפני עולם חדש. בסוף השנה כל אחד צריך להעמיד תערוכה וגם המרצים היו רציניים. עם כמה מהם, כמו בנג'מין בולוך, תיאורטיקן גדול באמנות, ומרי קלי, אמנית שמתעסקת בתיאוריות פסיכואנליטיות, אני שומרת על קשר עד היום".

אחרי ויטני השתתפה רף בתוכנית סטודיו נוספת, שנמשכה שנה, הפעם בטרייבקה, שם מתקיימים מפגשים בין אמנים יוצרים לבין בעלי גלריות, שבאים לצוד כישרונות רעננים. כשהסתיימה תוכנית טרייבקה, התלבטה אם להמשיך ללמוד. "אספן אמנות שרכש ממני עבודות שאל מה דעתי על תואר שני. אמרתי לו שאני מתלבטת מאוד, אז הוא אמר שהוא וויליאם וגמן, אמן וידיאו מהחשובים היום בתחום, מטופלים אצל אותו רופא שיניים, והוא יבקש ממנו לדבר איתי. זאת דוגמה מדהימה איך הדברים קורים בניו יורק. וגמן דיבר איתי והזמין אותי אליו לסטודיו ואמר שאני לא חייבת ללמוד לתואר שני אלא אם ארצה ללמוד. הסוף היה שהחלפנו עבודות. הוא נתן לי לבחור מה שאני רוצה מהדברים שלו וביקש ממני עבודות שלי. אנחנו שומרים על קשר עד היום, אני מזמינה אותו לראות עבודות והוא מגיב".

לכלוך אסתטי

למרות מה שווגמן אמר, הלכה רף ללמוד תואר שני בבארד קולג' בצפון מדינת ניו יורק. מה יש ללמוד כל כך הרבה בצילום?

"מעבר לטכניקה לומדים שם תיאוריות ונוצרים דיאלוגים עם אנשים מארצות רבות. פגשתי שם את הסופרת לין טילמן, היו שם מבקרי אמנות כמו רוברט ראושנברג. זה פתח לפני עולם מעניין מאוד. יש אמנים שזה משתק אותם, אותי מעשיר מאוד לדעת מי עשה מה, מבחינה היסטורית, כדי לא לחזור על מה שכבר נעשה אלא להמשיך משם הלאה".

התצלומים של רף מופשטים, לא מעבירים מציאות אלא פרגמנט אחד ממנה, עקבה בלבד. מרתק אותה המתח שהיא יוצרת במכוון בין האובייקט שהיא בוחרת לצלם לבין מה שלא צילמה. המתח הזה, לדבריה, יוצר את הפער שהצופה משלים בכוחות עצמו. "המתח הזה הטריד והקסים אותי מאוד", היא אומרת. "הדואליות, שאפשר לראות משהו קיים ומצד שני לעשות על זה מניפולציה ולהראות רק חלק ממנו. בציור האמן מוסיף ומוסיף ואני במצלמה מנסה לגרוע. מורידה, מורידה ומורידה ומבליטה רק את העקבה שנשארה על המשטח. כבר כמה שנים אני מתעסקת בעקבות שהגוף שלנו משאיר על משטח ועד כמה זה יכול לייצג את האירוע שהיה ולספר את הסיפור שאינו נראה".

עוד בתחילת דרכה רף התקשרה עם גלריה ג'ולי סול בניו יורק והתחילה להציג שם בתערוכות יחיד וקבוצתיות ולאחר מכן במקומות רבים ומגוונים: בניו יורק, במוזיאון רמת גן, ביוסטון, בחיפה, ברלין, בזל, סן פרנסיסקו, פילדלפיה, בוסטון, גלריה בינט בתל אביב, במדריד, הונגריה, סיאטל, פרנקפורט, לונדון, סן חוזה, אוהיו, לוס אנג'לס, ובמוזיאון לאמנות מודרנית בסנטה פה שבניו מקסיקו. "זהו אחד המוזיאונים החשובים בארצות הברית", היא אומרת. "האוצרת ראתה תערוכה שלי בסן פרנסיסקו והזמינה אותי לשם לעשות פרויקט מיוחד". הפרויקט היה מיצב שכלל פיסול ארכיטקטוני, צילום ועבודת וידיאו. היא בנתה משטח שמזכיר משתנה ועל הקיר שמולו הוקרן סרטון וידיאו שבו היא נראית צוללת בבריכה (היא עשתה קורס צלילה אחרי הצבא) ומצלמת במשך שתי דקות את פתח הניקוז של המים, כשברקע, מתקרבים ומתרחקים, קולות השחיינים שמעליה. רף היא אמנית טוטאלית. אחרי שהיא בוחרת נושא, זה יכול להיות הבזק ספונטני של זיכרון פרטי או קולקטיוו, היא מתחילה לחקור אותו לעומק, לא רק מהיבטים חזותיים, אלא קוראת ספרים, נוברת בספריות, מבררת מה כבר נעשה בתחום, ורק אז ניגשת לעבודה. באחת מעבודותיה היא חקרה לכלוך. לשם כך, במשך תקופה ארוכה, לא ניקתה את ביתה אלא אספה את סלילי האבק והלכלוך שהצטברו בפניות וצילמה אותם מכיוונים שונים. אחר כך פירסמה מודעה בעיתון, ביקשה מנשים שמנקות בתים להביא לה את כפפות הגומי שלהן ואת הסבון שבו הן משתמשות.

"גם אני ניקיתי פעם בתים בירושלים", היא אומרת. "רציתי לצלם איך, למרות האובססיה שלנו לניקיון, הלכלוך לא נעלם אלא עובר מהבית לכפפה. היה מרתק לחקור דברים, לכאורה לא חשובים, כמו לכלוך, ולשאול למה אנחנו מפחדים מלכלוך ולמה אנחנו כל הזמן מנסים להעלים אותו ובכל זאת לא נפטרים ממנו. זה היה בעיני סימן לכך שאנחנו תמיד משאירים עקבות בסביבה. עצם הצבת הלכלוך, משהו שנחשב אנטי אסתטי, במרכז הצילום, הופך אותו לאסתטי, וזה מרתק אותי".

סבא סיפר לי

עניין אחר שרף התעמקה בו היה דירה שהתרוקנה מדייריה. "זה היה זוג אנשים מבוגרים, ידידים שלי, שעזבו את הדירה במשך כשנה וחצי, לאט לאט הוציאו רהיטים, ואני צילמתי בדירה את העקבות שהרהיטים השאירו על השטיח ובחדרי האמבטיה. לקחתי משהו מהפריפריה והעברתי למרכז התמונה. כך עשיתי גם כשצילמתי תאי הקפאה של מקררים. אני עושה הזרה לכל הדברים הלא חשובים לכאורה, ובודקת אם זה עושה איזה קסם".

איזו משמעות יש אצלך בצילום לתופעת הנוכח-נפקד?

"אחרי הרבה זמן שצילמתי את עצמי, הרגשתי שאני מגיעה למבוי סתום. חיפשתי לפתוח את הנרטיב. שאלתי את עצמי מחדש איך אפשר לספר סיפור בצורה אחרת, והגעתי למסקנה שמעניין אותי לבדוק מה הצופה ייקח מהתצלום, אם אני אצלם רק עקבות על משטח, בלי הקונטקסט הרחב. ומנקודת מבט יותר אישית, אני חושבת שכל העבודה שלי מושפעת מחיפוש אחרי זהות. מהעובדה שאני שייכת לניו יורק, מקום משוחרר וכל כך גדול ועצום מצד אחד, וכל כך בודד מצד אחר. מקום שאני מרגישה שייכת אליו, אבל גם לא שייכת. שהוא בעת ובעונה אחת גם בית שלי וגם לא. ולכן אולי אני מחפשת את המתח הזה שבין הקיים לבין מה שנדמה שהיה קיים. או יכול היה להיות קיים. בין המציאות לאשליה".

בתערוכה במוזיאון פתח תקווה עסקה רף במתח שבין זיכרון קולקטיוו לאישי. על יסוד אגדת העם על הנסיכה שרצתה את הירח היא צילמה אגדה הלקוחה מהפולקלור הפרטי שלה. "זה סיפור אישי מאוד שסבא סיפר לי. זאת במקור אגדה יפאנית שיסוד ממנה מופיע במיתולוגיה היוונית. הנסיכה הרעיבה את עצמה כי היא רצתה מאוד את הירח ואביה המלך היה מודאג מאוד וקרא לכל המדענים הדגולים והרופאים מהממלכה לבוא לבדוק את הנסיכה ואיש מהם לא ידע איך לרפא אותה, עד שבא הגמד הקטן ואמר: 'בואי נסיכת', ולקח אותה לבאר

והראה לה שם את הירח המשתקף במים, והנסיכה שמחה והתחילה לאכול. יש בזה משהו עצוב שבן אדם מסתפק באשליה של המציאות".

למה דווקא הסיפור הזה?

"כי גם אני כשהייתי קטנה רציתי את הירח, ולכן הוא סיפר לי את זה".

את האגדה שלה היא צילמה במשך שנה, מדי בוקר, אחרי ליל ירח מלא. אלו היו עקבות גופה בין הסדינים שבמיטתה, ובאתו זמן עשתה סרט וידיאו שהיה בנוי משני חלקים. על מסך אחד היה הירח האמיתי שהופיע בשמים, ועל מסך שני השתקפותו בדלי מים שעמד על רצפת המטבח שלה.

הביקורות על עבודותיה של רף בעיתונים בחו"ל מחמיאות. "עבודה חכמה", כינה ה"ניו יורק טיימס" אחת מתערוכותיה. "עבודות מקסימות", כתב המבקר כריסטופר מיליס ב"בוסטון פניקס". גם ב"ניו יורקר" וב"טיים" אאוט ניו יורק זכתה רף לביקורות טובות. יצירות שלה נמצאות באוספים פרטיים ובמוסדות ציבור, בהם מוזיאון לאמנות ביוסטון, אוניברסיטת קולורדו, MIT בבוסטון והמוזיאונים של תל אביב, רמת גן וחיפה.

הדרישה לתצלומיה מבטאת גם את הקידום במעמדו של הצילום כאמנות. "רואים את המחירים במכירות הפומביות", היא אומרת. "פעם היתה הפרדה בין ציור לצילום, היו גלריות לצילום וגלריות לאמנות פלסטית, והיום זה הולך ביחד וצלמים התחילו לקרוא לעצמם אמנים. למשל אנדראס גורסקי, אחת הדמויות המרכזיות בצילום המודרני, שנתן השראה לאמנים רבים - עבודותיו נמכרות במחירים מטורפים".

צורך להיות מעורבת

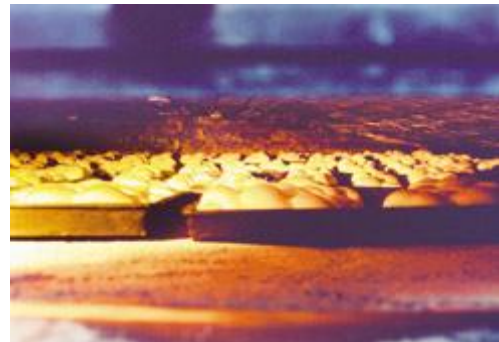
הצלחתה בחו"ל לא דיכאה את רצונה לחזור לישראל. "יש בארץ פעילות מעניינת", היא אומרת, "הרבה כישרון ואנרגיות. למרות כל הנוחות והפרגון, והעובדה שקיבלו אותי בניו יורק בצורה נהדרת, אני לא לוקחת את זה כמובן מאליו. אני מרגישה עכשיו שהגעתי לאיזה שובע שם. בהתחלה קסמה לי האדישות כלפי החיים בניו יורק, היכולת לא לפתח מעורבות רגשית, בזמן האחרון זה התחיל להפחיד אותי. אני מרגישה שיש לי צורך להיות מעורבת יותר במה שקורה בארץ, ובשנים האחרונות אני מרגישה שקורה כאן משהו, שאמנם יש בו המון כאב, אבל איכפת לי ממנו כי זה שלי, ולא הייתי רוצה לפספס את זה. אני נרגשת מאוד לקראת החזרה ורוצה להתברג לסצינה, למרות שאין לי מושג מה קורה פה ומי הדמויות המובילות. ויחד עם זה אני מקווה שאמשיך להציג גם בניו יורק, כי פיתחתי קשרים עם אנשים מדהימים ואני מתכוונת לשמור על הקשרים האלה. אולי מפה יהיה לי קשר יותר קרוב לאירופה".

רף לא עסקה אף פעם באופן ישיר באמנות פוליטית. יתכן שהחיים בישראל יאלצו אותה להרחיב את טווח ההתבוננות. "גבולות מנטליים ופיזיים מעסיקים אותי מאוד", היא אומרת, "גם שאלות של זהות. אני מעריכה מאוד אמנות פוליטית. בוויטני למדנו את זה, אבל אלי מדברת יותר אמנות ברבדים מטאפוריים, כשהפוליטי ישנו אבל הוא חבוי ולא בא לביטוי באופן ישיר וחד".

אולי היא תוכל להתחקות אחרי עקבות ההתנתקות ולתעד אותם. "זה משהו שיכול לרתק אותי מאוד", היא אומרת ונזכרת בסימני הלחם השרופים על המגשים שצילמה, שנראים כמו אדמה חרוכה. *

אורית רף. מרגישה שייכת לניו יורק, אבל גם לא שייכת, מקום שהוא בעת ובעונה אחת גם בית וגם לא

כיכרות לחם בתנור. מתוך תערוכת הצילומים של אורית רף, המוצגת בו-בזמן בתל אביב ובניו-יורק